

LIDIA KUCHTÓWNA

Warszawa, IS PAN Warszawa

O wystrzygankach Karola Frycza

1. Karol Frycz,
Kwoka z pisklętami,
Wiedeń 1903

W roku 1924 Jerzy Warchałowski pisał w artykule o wycinankach: „trzeba przypomnieć, że przed laty wycinanka jako technika użyta była z talentem, całkiem niezależnie od wycinanki ludowej, przez Karola Frycza do komponowania z papierów kolorowych i wzorzystych wyklejek obrazów dekoracyjnych.”¹

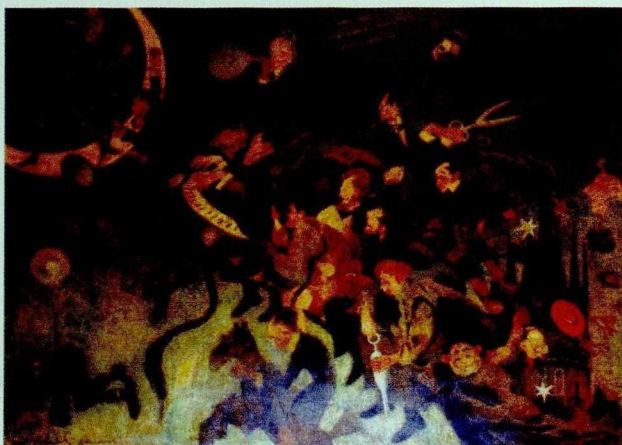
Techniki tej nauczył się Frycz w wiedeńskiej Kunstgewerbeschule, gdzie pod kierunkiem Alfreda Rollera studiował w roku szkolnym 1902/03². Roller przywiązywał wielką wagę do różnorodności materiałów i technik, użytych w pracy. Szczególnie zachęcał do stosowania papieru. Robiono wycinanki, wyklejano obrazy z kawałków papieru. Wprowadził własną metodę nauczania. Na jego lekcjach szkice wykonywano nie z modelu, lecz z natury. Często rysowano zwierzęta podczas ruchu – króliki, wrony, kury, papugi³.

Każdego roku w kwietniu uczniowie Kunstgewerbeschule pokazywali swoje prace na wystawach szkolnych. W relacjach z roku 1903 zwracano szczególną uwagę na różnorodność wykorzystanych materiałów. Niestety, nie zachował się katalog ekspozycji z tego roku. Mógł się na niej znaleźć obraz *Kwoka z pisklętami* (o wymiarach 49 x 46 cm), sygnowany i datowany: K. Frycz, Wiedeń 17 IV [1]903 (il. 1).

¹ J. WARCHAŁOWSKI, *Wycinanki*, „Przegląd Warszawski”, 1924, nr 28, s.75.

² O studiach Frycza w Kunstgewerbeschule w Wiedniu zob. L.KUCHTÓWNA, *Karola Frycza lata studiów i podróży*, „Pamiętnik Teatralny” 1999, z. 2-4, s. 109-155; id., *Karol Frycz*, Warszawa 2004.

³ O wiedeńskiej Kunstgewerbeschule zob. G. KOLLER, *Die Kunstgewerbeschule des k.k. Österreichischen Museums für Kunst und Industrie. Wien 1899-1905*. Phil. Diss., Wien 1983; G. FLIEDL, *Kunst und Lehre am Beginn der Moderne. Die Wiener Kunstgewerbeschule 1867-1918*. Mit Beiträgen von O. Oberhubert, Residenz Verlag, Salzburg - Wien, 1986.

2. Kazimierz Sichulski, *Kabaret szalony, Jama Michalikowa 1908*

Obraz został wykonany z kawałków barwnych introligatorskich papierów, głównie marmurków, w tonacjach granatowo-brązowo-fioletowych, naklejanych w taki sposób, że wywołują wrażenie mozaiki. Na brązowym tle do skrzydeł kwoki tulą się żółtawe kurczaki. Gama kolorystyczna obrazu i układ barwnych plam wywołuje skojarzenia z drzeworytem japońskim.

Kwokę podarował Frycz Izie z Madeyskich Żeleńskiej, żonie Stanisława Gabriela, i w jej salonie przy ulicy Swoboda 2 (dziś al. Krasińskiego 23) wisiał aż do śmierci właścicielki w 1956 roku. Obraz odziedziczył syn Adam, a po jego śmierci w roku 1965 został sprzedany przez córkę Żeleńskich Walerię Sroczyńską, Muzeum Narodowemu w Krakowie⁴. Tutaj błędnie odczytano rok powstania obrazu jako (1)913⁵, co skłoniło krytyków do łączenia techniki wystrzyganeek Frycza z kubistycznymi collage'ami. „Czyżby wpływ kubistycznych «papier collé»?” – pytał Zenobiusz Strzelecki⁶. Podobnie sądził Jerzy Madeyski⁷ i Tadeusz Kantor, który mówił o Fryczu: „był jednym z pierwszych, którzy stworzyli collage”⁸. Przywoływali technikę collage'u, wprowadzoną do malarstwa około roku 1912 przez kubistów – Picassa i Braque'a. A więc niemal dziesięć lat późniejszą niż prace Frycza i polegającą na zestawianiu fragmentów różnych materiałów – kawałków gazet, tapet, kart do gry, często połączonych z malarstwem lub rysunkiem. Collage kubistów składał się z bardzo różnorodnych materiałów w odróżnieniu od prac Frycza. By nie łączyć ich także ze sztuką ludową najodpowiedniejszym określeniem wydaje się słowo wystrzyganka.

Frycz tworzył wystrzyganki na początku swojej działalności malarskiej, rozpoczętej w 1904 roku w Krakowie. „Bawił się komponowaniem obrazków, wykonanych bez użycia jakichkolwiek farb – wspominał Teofil Trzeciński – swoistą techniką, doprowadzoną do

⁴ Informacji o dziejach obrazów Frycza *Kwoka z pisklętami* oraz *Perliczki na tle ogrodu* udzielił mi Zbigniew Sroczyński, wnuk Izy Madeyskiej-Żeleńskiej.

⁵ Zob. Katalogi Zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie. Nowa Seria. *Nowoczesne malarstwo polskie. Katalog zbiorów*. Red. Z. Gołubiew, cz.2: S. KOZAKOWSKA, B. MAŁKIEWICZ, *Malarstwo polskie od około 1890 do 1945 roku*, Kraków 1997, s. 143.

⁶ Z. STRZELECKI, *Karol Frycz - pierwszy scenograf polski*, „Teatr” 1963, nr 20, s. 8.

⁷ J. MADEYSKI, *Wokół jubileuszu krakowskiej ASP*, „Życie Literackie” 1969, nr 24, s. 7.

⁸ T. KANTOR, *Takim go pamiętam*, [w:] Władysław Krzemiński, red. E. Orzechowski, Kraków 1991, s.175.

3. Kazimierz Sichulski, Karykatura Karola Frycza,
wg „Nasz kraj” 1907

swego rodzaju wirtuozostwa. Były to wycinanki z introligatorskich barwnych papierów, wyklejane w tak misternych kombinacjach, że na niewielką odległość sprawiały wrażenie mozaiki z jakiegoś dziwnego materiału. Świetne rezultaty osiągał tą techniką w krajobrazach architektonicznych lub w takich motywach jak np. widok gęstego lasu ze stadem bażantów na pierwszym planie. Obrazy te miały duże powodzenie. Jan Stanisławski, który nikomu nie mówił komplementów bez przekonania, uznawał bardzo ich artystyczną wartość⁹. „W pierwszym lokalu Polskiej Sztuki Stosowanej, u Jerzego Warchałowskiego przy ul. Wolskiej – zapamiętał Marian Turwid – wisały swego czasu obrazy Frycza, których kształt i świetna barwa okazywały się przy obejrzeniu z bliska... skrawkami kolorowego papieru.”¹⁰

Zachowały się tylko skape notatki o wystrzygankach Karola Frycza. W 1905 roku, już jako członek Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana, brał udział w *Wystawie nowożytnych tkanin i wyrobów ceramicznych*, zorganizowanej w pałacyku Czapskich przez Muzeum Techniczno-Przemysłowe i Muzeum Narodowe. W katalogu wymieniono eksponaty Frycza w części kilimy: dwa fryzy dekoracyjne oraz projekt na tkaniny¹¹. Określone jako wycinanki wzbudziły duże zaciekawienie.

W czerwcu tegoż roku Frycz razem z Kazimierzem Sichulskim dekorował sale wystawy Towarzystwa Przyjaciół Sztuk Pięknych we Lwowie: na szarym płótnie nakleił wycinanki, tworząc supraportę z motywem pawia na kwitnącej łące i fryz z kroczącymi na śniegu kwokami¹².

W pierwszym programie Zielonego Balonika (7 X 1905), podczas którego Kasper Żelechowski recytował wierszyk o buncie młodych malarzy przeciwko pejzażowi, narzucanemu przez Stanisławskiego, Frycz też pojawił się ze swoimi wystrzygankami:

*Jeden z papierków lepi łąbędzie,
Pawie, kasztany, grzyby i dropie –
Czyś ty zwariował, przeklęty chłopie?*

⁹ T. TRZCIŃSKI, *O teatrze i muzyce*, oprac. A. Woycicki, Warszawa 1968, s. 233-234.

¹⁰ M. TURWID, *U arcy mistrza dekoracji: Karola Frycza*, „Kurier Poznański” 1931, nr 256, s. 8.

¹¹ *Katalog nowożytnych tkanin i wyrobów ceramicznych*, Kraków 1905.

¹² E. HOUSZKA, *Kazimierz Sichulski*, Katalog wystawy, Muzeum Narodowe we Wrocławiu, Wrocław 1994, s. 14.

4. Karol Frycz, Procesja na Małym Rynku w Krakowie, wg „Świat”1906

– pytał Żelechowski, jak to było przyjęte w Jamie, bez żadnego szacunku dla oryginalnej techniki malarskiej¹³.

W cukierni Michalika wisały wystrzyganki Frycza, odnotowane przez Zenona, czyli Aureliusza Pruszyńskiego: „*Zakonnice*” w szalonej werwie; wtem nadchodzi ich ksieni i ujrzawszy ten taniec, aż ręce obie w górę wyciągnęła. Wystrzyganka z papierów naklejona na tonowy papier.[...] „Paw”, malowany jak wystrzyganka papierowa, przy czym papwie oczy w kształcie trupich główek.¹⁴

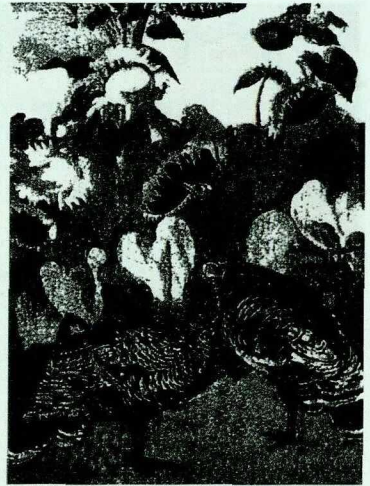
W Zielonym Baloniku 5. grudnia 1905 znowu zwrócono uwagę na wystrzyganki Frycza, kiedy w sposób żartobliwy włączono się do dyskusji nad odnowieniem Wawelu, opróżnionego w sierpniu tegoż roku przez garnizon austriacki. Zaproponowano wówczas dwanaście projektów konserwacji i odnowienia wnętrza. Pokazano na rysunkach, jaki los czekałby Wawel, gdyby jego restauracji podjęli się współcześnie artyści malarze. O Wawelu Frycza Trzcziński śpiewał piosenkę Witolda Noskowskiego:

*Pstrokaty Wawel wyciął nam Frycz chwyt
Z barwnych papierków, co je gdzieś tam skradł,
A że swojskiego ptactwa nie jest wróg,
Więc pod Wawelem – papierowy kruk!
Papieru nakradł, zużył każdy śmieć
Na wyklejenie polskich baszt i bram.
Lecz któż się zgodzi tam mieszkanie mieć?
Więc chyba, Fryczku, zajmiesz Wawel sam!
Oj, Fryczu wystrzygany,
Tę myśl precz z głowy rzuć,
Wszak cel papieru znany,
Więc na cóż go tyle psuć?
Oj, Fryczu papierkowy,
Rozsądnym raz choć bądź!
Bo brzydkie to narowy,
Gotowi cię ludzie skląć!¹⁵*

¹³ T. BOY-ŻELEŃSKI, *O Krakowie*, Kraków 1973, s. 523

¹⁴ ZENON /A. PRUSZYŃSKI/, *Jana Michalika. Lokal „Zielonego Balonika”*, Kraków 1930, s. 21,33.

¹⁵ Cyt. za J. MICHALIK, *Nieznanne teksty „Zielonego Balonika”*, „Pamiętnik Literacki” 1985, z. 2, s. 273; id. [w:] *Dobra pamięć*, Kraków 2005, s. 270.

5. Karol Frycz, Indyki, wg „Świat”1906

Nie wiadomo, kto wykonał rysunek, na którym pstrzył się Wawel wystrzygany z różnokolorowych papierków, ozdobiony fryzem z maszerującymi gawronami.

Również w innym kupiecie Noskowskiego zatytułowanym: *Nie widział kto Karola Frycza gdzie?* (w programie 17.11.1906 r.) wśród rozlicznych zatrudnień malarza zauważaono: *spiesząc ku drzwiom coś pilnie strzygł*.¹⁶

Mistrz wszelakiej «wystrzyganki» – pisał o Fryczu Boy-Żeleński¹⁷. Na obrazie Sichulskiego *Kabaret szalony*, przedstawiającym korowód twórców Zielonego Balonika, każdego z charakterystycznym atrybutem, Frycz biegnie z potężnymi nożycami¹⁸ (il. 2). Również z takim rekwizytem, w chmurze różnobarwnych papierków, został przedstawiony na karykaturze Sichulskiego, prezentowanej w lutym 1906 roku w Towarzystwie Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie¹⁹ (il. 3).

To o tej karykaturze pisał w wierszu Tadeusz Miciński:

*Więc Frycz Pigmalion nożycami wyrzezuje kwiaty
i pawie żywe – wśród nich on piękny – jakby sam siebie wykroił*.²⁰

W marcu 1906 roku Frycz jako członek Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka” brał udział w XXVI Wystawie Zjednoczenia Malarzy Austriackich „Secession” w Wiedniu. W sali V wystawiał m.in. wykonane techniką wystrzyganek „szkice dekoracyjne” *Procesja Bożego Ciała*, *Łabędź* i *Pawie* oraz fryz *Perliczki*²¹ (il. 4). Prace Frycza zostały zauważone przez czołowych krytyków wiedeńskich. „Dekorator zaskakujący jaskrawym kolorem, pisze o nim Ludwig Hevesi²². W recenzji Berty Zuckerkandl jest wymieniony obok Fałata, Boznańskiej i Pankiewicza jako „graficzny i dekoracyjny talent”²³. Tadeusz Rittner określił szkic dekoracyjny *Procesja Bożego Ciała* jako „świetny”, dostrzegając w pracach

¹⁶ TRZCIŃSKI, op. cit., s. 236.

¹⁷ BOY-ŻELEŃSKI, op. cit., s. 485.

¹⁸ *Kabaret szalony* K. Sichulskiego, Jama Michalikowa w Krakowie, II wersja 1908, Muzeum Literatury im. A. Mickiewicza w Warszawie.

¹⁹ Zob. HOUSZKA, op. cit.

²⁰ T. M[ICIŃSKI], *Karykatura na Jmci Pana Kazimierza Sichulskiego*, „Krytyka” 1906, t. 1, z. 3, s. 267.

²¹ Odnotowane w katalogu pod numerami: 142. *Fronleichnamsp procession*. Dekorativer Entwurf. 143. *Perlhühner*. Fries. 188. *Schwan*. Dekorativer Entwurf. 189. *Pfauen*. Dekorativer Entwurf. Za: *Katalog XXVI Ausstellung der Vereinigung Bildender Künstler Österreichs Secession*, Wiedeń 1906.

²² L. HEVESI, *Aus dem Wiener Kunstleben*, „Kunst und Kunsthandwerk” 1906, s. 250.

²³ B. ZUCKERKANDL, *Zeitkunst Wien 1901-1907*, Wien 1908, s. 146.

6. Karol Frycz, *Perliczki na tle ogrodu*, 1906

Frycza talent i „młoda «igrająca siłą».”²⁴ W „Świecie” zamieszczono reprodukcje *Procejsji na Małym Rynku* w Krakowie oraz *Indyków* (dwa ptaki, stojące pod słonecznikami) – wystrzyganki, która sądząc z katalogu nie znajdowała się na wystawie w Wiedniu²⁵ (il. 5).

Zapewne w okresie przygotowań do wiedeńskiej ekspozycji powstał obraz *Perliczki na tle ogrodu*, datowany tylko datą dzienną: 10 II (il. 6). Znajduje się on obecnie w Muzeum Narodowym w Krakowie, a jego losy były analogiczne do *Kwoki z pisklętami*. Również trafił do Muzeum ze zbiorów Izy Madeyskiej-Żeleńskiej i tak samo określono datę jego powstania na rok 1913²⁶. Przedstawia dwie perliczki. Kolory krajobrazu, intensywne i świeże, nie odtwarzają ściśle rzeczywistości.

Ponieważ w datowaniu obrazu brak roku, Madeyski zastanawiał się: „analiza stylistyczna i znajomość autora pozwalają z dużą dozą prawdopodobieństwa ustalić czas jego powstania na rok 1911²⁷. „Tę sugestię jednak trudno przyjąć, gdyż od 1907 roku w twórczości Frycza nie odnotowano żadnej wystrzyganki.

Oba zachowane w Muzeum Narodowym w Krakowie obrazy Frycza, wykonane techniką wystrzyganek, są co jakiś czas prezentowane na wystawach. *Kwokę z pisklętami* pokazywano w Brukseli w 1997 roku na wystawie *Art Nouveau polonais*²⁸, *Perliczki w ogrodzie* – w Sukiennicach z okazji jubileuszu 150-lecia Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w 1959 roku, Oba znalazły się na ekspozycji *Polska-Japonia 1919-1999*, pokazywanej w Tokio, Osace, Warszawie i Krakowie w latach 1999-2000²⁹. Można je było oglądać również na wystawie *Z biegiem lat, z biegiem nocy*. Narodowe Muzeum Szalonemu Kabaretowi w Muzeum Narodowym w Krakowie w 2004 roku, w Kamienicy Szołayskich. Prezentowane są zawsze z błędnymi datami ich wykonania.

²⁴ T. RITTNER, *Sztuka polska w Wiedniu*, „Świat” 1906, nr 20, s. 10.

²⁵ „Świat” 1906, nr 16, s. 3,4.

²⁶ Zob. wymieniane już Katalogi Zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie.

²⁷ MADEYSKI, op. cit.

²⁸ *Art Nouveau Polonais. Bruxelles-Cracovie 1890-1920*. Exposition. Conception P. Aron. Bruxelles 1997, s. 35.

²⁹ *Chopin-Polska-Japonia. Wystawa z okazji nawiązania stosunków oficjalnych między Polską a Japonią oraz Roku Chopinowskiego*, Warszawa 2000, s. 120.

On the Collages of Karol Frycz

Karol Frycz learnt to compose pictures from pieces of paper as a student of the Vienna Kunstgewerbeschule (in 1902-3) during the lectures of Alfred Roller. From 1904 he created paper cut-outs according to his own, original method. Teofil Trzciański described them as 'collages made from the colour paper used by bookbinders, joined in such finely designed ways that from not too great a distance they lent the impression of mosaics made from a bizarre kind of material'. Paintings, architecture and birds were the most commonly chosen subjects. The collages proved very popular, being hung among other places in the headquarters of the Society of Polish Applied Arts (TPSS) and Jan Michalik's confectionery shop. They were displayed at the 1905 Cracow Exhibition of Modern Fabrics and Ceramics, in the Society of Friends of the Fine Arts in Lwów (L'viv) in the same year and the 26th Exhibition of the Austrian Painters' Union "Secession" of 1906 held in Vienna.

Frycz's collages were eulogised in the cabaret repertoires of the Zielony Balonik ('Green

Balloon'), while Kazimierz Sichulski in his pictures of 1905 and 1908 titled *Kabaret szalony* ('Lunatic Cabaret') as well as in caricature (1906) portrayed the artist with his characteristic attribute: a pair of scissors.

In the collections of the National Museum in Cracow are to be found two pictures by Frycz carried out using the technique of composing pictures from paper: *Kwoka z piskletami* ('Hen with her Brood') and *Perliczki w ogrodzie* ('Guinea-fowl in the Garden'). Composed in 1903 and 1906 respectively, these works were inaccurately dated 1913, for which reason they were mistakenly associated with the later technique of cubist collage. Both pictures were presented a number of times at exhibitions of art from the *Młoda Polska* ('Young Poland') movement, also as a result of their correlation with Japanese woodcuts.

From 1907 no paper collages of this kind are recorded in the creative work of Karol Frycz.

Translated by Peter Martyn

1. *Karol Frycz, Hen with her Brood, Vienna 1903*
 2. *Kazimierz Sichulski, Lunatic Cabaret, detail from the Jama Michalikowa salon*
 3. *Kazimierz Sichulski, Caricature of Karol Frycz from 'Nasz Kraj' periodical, 1907*

4. *Karol Frycz, Procession in the Small Market Square, Cracow from 'Świat' periodical, 1906*
 5. *Karol Frycz, Turkeys, from 'Świat' periodical, 1906*
 6. *Karol Frycz, Guinea-fowl in the Garden, 1906*